

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Burgers tegen beleid : een analyse van dynamiek in politieke betrokkenheid

Verhoeven, I.

Publication date

2009

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Verhoeven, I. (2009). *Burgers tegen beleid : een analyse van dynamiek in politieke betrokkenheid*. Aksant.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

NOTEN

- 1 Putnam deed zijn onderzoek in oktober en november 2001 vlak na de aanslagen van 11 september. Ten tijde van de poederbrieven en het begin van de oorlog tegen terrorisme in Afghanistan zette hij een enquête uit onder 500 Amerikanen. In de golf van nationalisme en patriottisme stegen tal van politieke attitudes zoals vertrouwen in de regering en in de lokale overheid spectaculair ten opzichte van de eerder door Putnam (2000) gesignaleerde malaise in politieke betrokkenheid. Een aanzienlijke serie attitudes scoorde in drie decennia in de VS niet meer zo hoog als in de post 9-11 enquête. Tegelijkertijd bleek dat de gerapporteerde gedragingen veel minder spectaculair stegen. Het meest opvallend is echter dat Putnam de discrepantie tussen attitudes en gerapporteerd gedrag compleet negeerde. Hij was zo euforisch over de stijgingen in politieke attitudes, dat hij ze bestempelde als een window of opportunity for civic renewal, omdat ze volgens hem wezen op een hernieuwd wij-gevoel. Putnam's cultuurpessimisme over de kwaliteit van de politieke betrokkenheid uit *Bowling alone*, sloeg om in euforie en optimisme. Hiervan getuigt de titel van zijn artikel: *Bowling together* (Putnam 2002). Dit artikel is een voorbeeld van een schromelijke overschatting van de voorspellende kracht van attitudes voor gedrag, mede omdat er in het materiaal zelf al weinig aanwijzingen waren dat het politieke gedrag echt wezenlijk was veranderd. Kennelijk verwerkten de onderzochte Amerikanen de nationale ramp vooral in hun hoofd en met hun mond en niet met daden.
- 2 CV bouwt voort op een aantal landelijke onderzoeken die vanaf 1958 onder de bevolking werden gehouden. De belangrijkste bron is het onderzoek 'Progressiviteit en conservatisme' dat in 1970 door Middendorp werd gehouden. In samenwerking met hem is in 1975 het eerste CV onderzoek uitgevoerd door het SCP, waarbij de enquêtes werden afgenomen door het NIPO (SCP 1977).
- 3 Voor de jaren na 2000 zijn de Eurobarometers 56.2, 58, 59, 60, 62, 63 en 65 geraadpleegd. De rapporten zijn te vinden via http://ec.europa.eu/public_opinion/standard_en.htm.
- 4 Het 21minuten.nl onderzoek gaf ook in het najaar van 2007 veel lagere cijfers te zien, die juist niet wezen op vertrouwensherstel. De steun voor de Tweede Kamer lag daar in 2007 op 44 procent en voor de regering op 37 procent (McKinsey & Company 2007: 60). De verschillen met de Eurobarometer van najaar 2007 zijn groot. Ze hebben vermoedelijk te maken met het gebruik van een andere vraagstelling. Tussen de drie edities van het 21minuten.nl onderzoek kunnen we bovendien niet nagaan of er een sprake is van daling of stijging van vertrouwen, omdat de vragen binnen verschillende edities anders zijn gesteld.
- 5 Voor overige indicatoren over tevredenheid met de regering zie (McKinsey & Company 2006: 54). Uit deze indicatoren blijkt dat burgers op alle onderdelen iets positiever zijn geworden over de prestaties van de regering.
- 6 De percentages tellen niet op tot 100 procent omdat de mensen die 'weet niet' hebben geantwoord buiten beschouwing zijn gelaten.

- 7 De zelfinschatting van politieke interesse is een attitudevariabele en de andere indicatoren over tv kijken, lezen over politiek en onder vrienden praten over politiek zijn uitspraken over gedrag, die een impliciete blijk van politieke interesse vormen.
- 8 Zie <http://www.rug.nl/dnpp/index>.
- 9 Het gaat hier strikt genomen niet om de hele bevolking omdat het NKO alleen kiesgerechtigden onderzoekt. Niettemin spreek ik hier gemakshalve van de bevolking.
- 10 Van den Brink bespreekt deze vierdeling in zijn studie overigens wel, maar hij gaat ervan uit dat de inactieven en de afhankelijken samen staan voor zijn bedreigde burgers (Van den Brink 2002: 81). Bedreigde burgers kunnen volgens hem niet mee in het moderniseringsproces dat kenmerkend is voor onze samenleving. Het is echter sterk de vraag of dit argument wel opgaat voor de afhankelijken. Het betreft hier namelijk burgers die zich jegens de politiek afhankelijk opstellen, maar die in hun lokale netwerken weldegelijk regelmatig actief zijn als vrijwilliger. Dit valt wat lastig te rijmen met de inactieven, die zichzelf buiten politiek en samenleving plaatsen door zich voor geen enkele publieke zaak in te zetten. Aannemelijker is daarom dat de afhankelijke stijl zelfstandig bestaat naast de inactieve, zoals Motivaction suggereert.
- 11 Vergelijk (Verhoeven 2004), waar ik te makkelijk de term burgerschap heb gehanteerd.
- 12 Waarom een analyse op gegevens uit 1996, dat zijn toch veel te oude data? Enerzijds was deze keuze een pragmatische, omdat de door mij geselecteerde variabelen na 1996 niet meer compleet in het databestand beschikbaar waren. Voor recentere jaren was het nodig geweest om de analyse op andere variabelen te baseren, zoals bijvoorbeeld voor 2005 is gedaan bij de constructie van politieke segmenten door Becker en Dekker. Anderzijds is deze keuze ingegeven door het feit dat Gabriël van den Brink zijn analyses van drie typen burgers ook op cv-gegevens uit 1996 heeft gebaseerd. Hoewel hij deels andere variabelen heeft gebruikt, krijgt de vergelijking op gegevens uit hetzelfde jaar en uit hetzelfde databestand wat meer vaste grond onder de voeten, dan wanneer ik data uit een ander jaar zou gebruiken. Het bezwaar dat de gegevens ruim tien jaar oud zijn, wordt deels ondervangen door de resultaten te vergelijken met recentere analyses. Door de vergelijking wordt bovendien een bezwaar van de gebruikte statistische techniek enigszins ondervangen. De gegevens zijn geanalyseerd met een hiërarchische clusteranalyse, een techniek die bekend staat om zijn descriptieve en enigszins arbitraire karakter. Vergelijking met analyses van andere onderzoekers maakt de eigen interpretaties meer of minder aannemelijk.
- 13 Deze variabelen heb ik niet besproken in paragraaf 3 omdat ze – met uitzondering van deelname aan inspraakprocedures – naar mijn mening te weinig specifiek over politiek gaan. Ik heb daarom in paragraaf 3 de variabelen uit het NKO gebruikt (zie tabel 1.6). Voor de stijlen van politieke betrokkenheid maak ik alleen gebruik van cv, omdat daarin de meeste attitudes zijn opgenomen die ik wil gebruiken. Om toch buiten de partijgebonden politieke activiteiten wat meer indicatoren voor politiek gedrag mee te kunnen nemen, heb ik besloten om deze minder specifieke variabelen als ‘algemene’ indicatoren voor politiek te beschouwen.
- 14 http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb64/eb64_en.pdf
- 15 Voorbeelden zijn te vinden via de website van het Kenniscentrum Grote Steden: <http://www.hetkenniscentrum.nl/kcgs/dossiers/index.html>
- 16 Zie <http://www.vrom.nl/pagina.html?id=30956>.
- 17 Zie verder <http://www.vredesmuseum.nl>
- 18 Het materiaal in deze paragraaf is, tenzij anders vermeld, ontleend aan twee onderzoeksrapporten van Joost Verhaar. Het eerste rapport (Verhaar 2004) is geschreven als eindverslag van het leeronderzoek sociologie 2004 ‘Moderne burgers en hun politieke burgerschapsstijlen’, onder leiding van prof. dr.

mr. C.J.M. Schuyt (hoogleraar sociologie UvA) en mijzelf. In zijn eerste rapport heeft Verhaar onderzoek gedaan naar de stichtingen tegen annexatie in de gemeenten Rijswijk en Voorburg. Het tweede rapport (Verhaar 2005) is in mijn opdracht geschreven om vergelijkbare inzichten te krijgen in de stichtingen tegen annexatie in de gemeenten Leidschendam, Nootdorp en Pijnacker. Dit onderzoek is mogelijk gemaakt door financiële ondersteuning van de Amsterdam School for Social Science Research (ASSR). Het materiaal van beide rapporten heeft Verhaar uiteindelijk gebruikt voor zijn doctoraalscriptie sociologie aan de UvA (Verhaar 2006). In totaal heeft Verhaar 73 interviews verricht met leden van stichtingen tegen annexatie. Deze groep vormde de harde kern van de stichtingen en de eerste ring van betrokkenen om deze kern. De interviews waren semi-gestructureerd. Het gestructureerde deel bestond uit het doornemen van lijsten van betrokkenen bij de stichtingen, om aldus de netwerkrelaties in beeld te krijgen. Het open gedeelte van de interviews ging over de betrokkenheid bij de stichtingen en de motivaties om actief te worden. Behalve aan het onderzoek van Verhaar is het materiaal, tenzij anders vermeld, ontleend aan drie uitvoerige gesprekken die ik in de zomer van 2003 heb gevoerd met sleutelfiguren binnen de stichtingen tegen annexatie in Nootdorp, Rijswijk en Voorburg. Andere bronnen waren vergadernotulen en het materiaal van een grote website.

- 19 Alle respondenten zijn door Joost Verhaar geanonimiseerd door ze een letter te geven van de gemeente waarin hun stichting actief was, in combinatie met een volgnummer om ze binnen hun stichting van elkaar te onderscheiden.
- 20 Het ging om de werkgroepen denktank, acties, communicatie, distributie, financiën en een juridische adviesgroep. De denktank moest strategieën uitdenken voor acties en zou ook een eigen anti-annexatiekrant gaan samenstellen. De acties zouden verder worden uitgewerkt en uitgevoerd door de werkgroep acties. Bij communicatie zat een aantal specialisten die alle interne en externe communicatieprocessen verzorgden. Distributie was een netwerk op zich, dat voor alle huis-aan-huis acties zoals het verspreiden van raambiljetten kon worden ingezet. Financiën zorgde voor financiële middelen en de juridische adviesgroep boog zich over de mogelijkheden voor burgers om juridische procedures tegen de plannen van de provincie aan te spannen. Uiteindelijk leverde dit zoekproces geen mogelijkheden op.
- 21 Deze aanpak vormt uiteraard slechts een benadering van de argumenten die de actievoerders in de beginfase hebben ontwikkeld. De reconstructie is problematisch omdat de herinneringen van de respondenten een representatie kunnen bieden van argumenten die in de latere fase van het verzet tegen annexatie naar buiten toe zijn uitgedragen om de bevolking te mobiliseren. Ondanks deze bezwaren bieden de gegevens een aardige indicatie voor de mate waarin de stichtingen in de beginfase zelf argumenten tegen annexatie hebben ontwikkeld binnen de discursieve mogelijkheden die het 'samenwerken ja, annexatie nee' frame van de vijf gemeenten hen bood.
- 22 Het materiaal in deze paragraaf is tenzij anders vermeld ontleend aan het onderzoekswerk van Joost Verhaar (2004, 2005, 2006).
- 23 Het onderzoek is een toepassing van *ethnographic network mapping*, een methode waarmee bijvoorbeeld familiegroepen, vriendennetwerken, vrijwillige associaties of groepen die samen problemen oplossen, kunnen worden beschreven. Het is gebruikelijk dat bij deze methode kwalitatieve interviews worden gecombineerd met observaties van individuele gedragingen (Trotter II 1999: 4-5). Bij de interviews is deze aanpak ten dele gevolgd. Er zijn door onderzoeker Joost Verhaar geen observaties verricht, omdat hij de actievoerders van de stichtingen tegen annexatie heeft gesproken na afloop van de periode waarin ze actief met het organiseren van politiek protest bezig waren. Deze reconstructie draagt het gevaar in zich van retrospective bias: een vertekening van feiten die ontstaat doordat respondenten het verleden interpreteren. Voor discussie over dit probleem zie (Passy 2003: 29). De onderzoeker heeft tijdens de interviews geprobeerd om dit probleem te ondervangen door 'harde data en context' aan te dragen, zodat zijn respondenten een niet al te vrije interpretatie van de gebeurtenissen zouden maken. Verder is dit probleem verminderd door bij het verwerken van de gegevens bij tegenstrijdige antwoorden te rade te gaan in archiefstukken, zoals notulen van vergaderingen en brieven (Verhaar 2006: 6-7). Overigens hoefde bij de vraag wie de respondenten al kenden voor de stichting ontstond de ander deze persoon niet te kennen (X zegt Y te kennen, maar Y hoeft X niet te kennen). Als peildatum bij deze vraag is de

samenstelling van de stichtingen per 1 juni 1998 aangehouden, omdat we er van uit mogen gaan dat de meeste stichtingen toen voltallig waren. Het materiaal is te beschouwen als een momentopname van de netwerken achter de stichtingen aan het startpunt van een vierjarig proces

- 24 Voor de stichting in Leidschendam geldt dat zij in 1998 allerlei kleinere ludieke acties ontwikkelde en uiteindelijk zeer veel initiatief toonde tijdens de laatste massale actie: het schrijven van een reactie aan de minister. Bij eerdere massale acties lifte deze stichting mee op de ideeën en initiatieven van de zeer actieve stichtingen uit Rijswijk en Voorburg (Lybaart 2004).
- 25 Een uitgebreide toelichting op de keuze van *de Haagsche Courant* als onderzoeksobject, alsmede een verantwoording van de selectie van het materiaal daarbinnen, is te vinden in bijlage 2.
- 26 Ik had ook voor andere criteria van nieuwswaardigheid kunnen kiezen. De keuze voor typen sprekers dekt echter meerdere criteria, zoals bekendheid en prestige van een spreker en mogelijkheden voor personalisering.
- 27 De enquête getiteld *Modern Politiek Burgerschap* (MPB 2004) is gehouden als onderdeel van het leeronderzoek 'Moderne burgers en hun politieke burgerschapstijlen', dat ik samen met prof. mr. dr. C.J.M. Schuyt in 2004 heb gegeven bij de vakgroep sociologie aan de Universiteit van Amsterdam. Voor uitleg over de steekproef en de respons zie bijlage 3.
- 28 De Enquête Volksraadpleging (EV 1998) was een peiling van de stemming onder de kiesgerechtigde bevolking in de vijf gemeenten aan de vooravond van de volksraadpleging (zie hoofdstuk 4). Per gemeente is een representatieve steekproef van ongeveer 400 kiesgerechtigde inwoners ondervraagd. De totale enquête bestaat uit 2005 respondenten. Het onderzoek is telefonisch uitgevoerd. Alle informatie en gegevens zijn te vinden in het rapport (Inter/View International 1998).
- 29 Onderzoek naar motivaties achter politiek gedrag is niet probleemloos, omdat het altijd gaat om reflecties op de interpretaties van gedrag. Volgens Verba et al. (1995: 105-107) is over deze manier van werken een stevig debat gaande tussen sociaalpsychologen, politicologen en sociologen. Sommige sociaalpsychologen zijn van mening dat retrospectieve reconstructies van redenen of motivaties met voorzichtigheid behandeld moeten worden. Zij betwijfelen of mensen in staat zijn om de factoren te identificeren die hen beïnvloed hebben. Door de afwezigheid van herinneringen aan denkprocessen zullen respondenten plausibele antwoorden verzinnen over wat ze toen gedacht zouden hebben (sociaal wenselijke antwoorden). Deze zaken kunnen – maar hoeven niet – accuraat hun gedrag en acties hebben beïnvloed. Volgens Kaase (1990: 29) is het herinneren van gedrag in het verleden lastig, omdat er vertekening in de herinnering kan zitten en omdat mensen onbewust hun herinnering aan kunnen passen zodat ze cognitieve consonantie (overeenstemming) hebben met wat ze momenteel denken. Ondanks deze scepsis zijn er ook sociale wetenschappers die van mening zijn dat antwoorden op waarom vragen wel waardevol zijn, omdat ze inzicht in en zelfs verklaringen voor politiek handelen van burgers kunnen bieden. Het gaat erom deze vragen zorgvuldig te stellen en ook zorgvuldig te analyseren. Volgens Schlozman, Verba en Brady (1995: 10) worden de antwoorden op waarom vragen betrouwbaarder naarmate mensen meer eigen initiatief hebben ontplooid om bepaalde acties te ondernemen en naarmate een onderwerp belangrijker is geweest in de persoonlijke levenssfeer. Zij beschouwen de antwoorden op vragen naar motivaties minimaal als betekenisvolle huidige interpretaties van acties in het verleden en van het huidige begrip dat de respondent heeft van de daarmee samenhangende beloningen of andere drijfveren. Deze redenatie lijkt mij plausibel genoeg om het gebruik van dit soort vragen te rechtvaardigen en hier indicaties voor motivaties in te zien.
- 30 De drie slechtst scorende variabelen uit tabel 7.4 vielen na herhaald testen en uitproberen van verschillende verdelingen af in eerdere factoranalyses. Hetzelfde gold uiteindelijk voor het raadplegen van de websites van gemeenten en het voeren van gesprekken met anderen over de volksraadpleging.
- 31 Veel van deze gegevens zijn eerder al gepresenteerd in hoofdstuk 1. Voor de herkomst van de variabelen zie bijlage 3.

- 32 Bovendien blijkt uit andere cijfers dat het lidmaatschap vermoedelijk rond de 4 procent ligt, in tegenstelling tot de 10 procent uit tabel 7.10. Partijleden zijn in de steekproef van het onderzoek Culturele Veranderingen vermoedelijk oververtegenwoordigd of de respondenten geven sociaal wenselijke antwoorden.
- 33 Voor het onderzoek naar de argumenten is gebruik gemaakt van degene die Verba et al. (1995: 550-552) hebben opgenomen in hun onderzoek. Daarbij is bovendien hun methodiek gehanteerd bij het nagaan van de verschillende argumenten. Voor uitvoerige uitleg over deze methodiek zie noot 29.
- 34 Zie bijlage 3 voor een uitleg van deze overwegingen.
- 35 Strikt genomen gaat het bij die vier stijlen niet alleen om politieke attitudes, zoals bij Almond en Verba, maar ook om gerapporteerd politiek gedrag. Toch gebruik ik deze vier stijlen omdat ze een mooie dwarsdoorsnede geven van de bredere politieke betrokkenheid van de burgers die actief waren bij het herindelingsproces.
- 36 Eerst werden alle indicatoren tezamen op de afhankelijke variabele getest met de stepwise methode. Deze methode neemt de indicatoren één voor één op in de analyse als zij binnen een maximaal toelaatbare overschrijdingskans vallen voor de verandering die zij teweegbrengen in de totale verklaarde variantie van de afhankelijke variabele. Bij het opnemen van de variabelen worden steeds de variabelen die al in de vergelijking zaten beoordeeld op basis van een verwijdercriterium (eveneens de maximale overschrijdingskans). Het voordeel van deze methode is dat een vrij evenwichtige schatting ontstaat van indicatoren die een verklaring bieden voor de afhankelijke variabele. Ter verificatie van de resultaten werden dezelfde variabelen getest met de backward methode. Hierbij worden alle variabelen in een keer toegevoegd aan de regressievergelijking en vervolgens worden er opeenvolgende modellen getest, waarbij variabelen uit het geheel worden verwijderd op basis van een verwijdercriterium (de maximale overschrijdingskans). Het verschil met de stepwise methode is dat variabelen die eenmaal uit de analyse zijn verwijderd in een volgend model niet meer in aanmerking komen op hernieuwd te worden opgenomen. Door stepwise en backward methoden te combineren, kan een evenwichtiger samenstelling worden gemaakt van variabelen die bijdragen aan de verklaring van de variëteit in politieke handelingen tegen herindeling. Op basis van deze combinatie van methoden was het mogelijk om voor het totaal van politieke handelingen en voor de vijf dimensies daarin apart een inschatting te maken van de variabelen die er toe doen. Deze zijn vervolgens opgenomen in een OLS-regressie met de enter methode, omdat ik een controleprocedure wilde inbouwen voor sociaal-economische en demografische kenmerken (zie de uitleg in de hoofdstekst).
- 37 Zie vorige noot.
- 38 Hiervan getuigt de lage waarde van de aangepaste R^2 (.06) die duidelijk maakt dat slechts 6 procent van de totale variantie van het geheel van politieke handelingen wordt verklaard door de kenmerken uit model 1.
- 39 De aangepaste R^2 van ,37 betekent dat model 2 bijna 37 procent van de totale variantie verklaart.
- 40 De onderliggende tabellen met de regressievergelijkingen zijn terug te vinden in bijlage 3, paragraaf 6. Voor de gegevens in tabel 7.14 geldt dat bij elke politieke handelingscombinatie de verklaarde variantie steeg tussen model 1 en model 2. Dit suggereert dat voortdurend de persoonlijke kenmerken uit model 1 een beperktere verklaring konden bieden voor de desbetreffende combinatie van politieke handelingen dan de significante verklarende variabelen uit model 2. Bovendien wees de controleprocedure voor vrijwel alle politieke handelingscombinaties uit dat de meeste verklarende variabelen een zelfstandige bijdrage bieden aan de verklaring, met soms wat doorwerking van persoonlijke kenmerken via de andere variabelen, maar niet noemenswaardig.
- 41 Op basis van een principale componentenanalyse en een betrouwbaarheidsanalyse werd vastgesteld dat vertrouwen in de overheid en in de politiek samen een dimensie vormen en dat vertrouwen in de televisie en in kranten samen een dimensie vormen.